

BESZÁMOLÓK

SZEMLÉK

REFERÁTUMOK

Számítástechnikai szakirodalmi adatbázis

Napjainkban szembe kell néznünk azzal a jelenséggel, hogy az intézményi szakkönyvtárak száma folyamatosan csökken. Nem szeretnék filozófiai fejtegetésbe kezdeni ennek általános jogosultságáról vagy jogosulatlanságáról, csupán azt a véleményemet hangsúlyozom, hogy a szakmai információk megszerzése, az újdonságok megismerése – lehetőleg egyszerű és gyors eljárással – minden gazdaság működésének elengedhetetlen feltétele. A legdinamikusabban fejlődő tudományok, a műszaki és természet-tudományok a világ minden táján naponta újabb eredményekkel bővülnek. Nem lehet elképzelni olyan emberi agyat, amely képes bármelyik tudományágban ezeknek folyamatos és naprakész követésére számítógépes információszolgáltatás igénybevétele nélkül.

A számítógépes adatbázis-építés és -szolgáltatás a különböző országokban és tudományágakban az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején kezdődött. Az 1980-as évekre ez a szolgáltatási forma, amely addig ismeretlen gyorsaságot, pontosságot és teljességszerűséget valósított meg, hatalmas adattárak megszervezését és felhasználását eredményezte elsősorban az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, majd Nyugat- és Észak-Európában. Magyarországon az első számítógépes szakmai adatbázisok építése az 1980-as évek elején indult meg erősebb ütemben.

A Számalkban 1984-ben kezdődött el a SANDOKAN nevű számítástechnikai szakirodalmi bibliográfiai adatbázis építése, ez azóta is folyamatosan gazdagodik információval a szakirodalomból.

A Számalk Infonet Kft.-ben 1990-től – a téma örököséiként – több szempontból korszerűsítettük az információfeldolgozást és -szolgáltatást:

- ▶ Optimalizáltuk a forrásanyagok válogatását tartalmi értékük és a felhasználók érdeklődési körének gyakorisága szempontjából.
- ▶ Átszerkesztettük az adatbázist a mai terminológiának megfelelően.
- ▶ Kiterjesztettük a szolgáltatást úgy, hogy a korábbi nyomtatott forma mellett ügyfeleink ma már haj-

lékony mágneslemezen vagy online hálózaton keresztül a saját termináljukon is megkaphatják az információt.

Az adatbázis *forrásanyagát* bel- és külföldi szakfolyóiratok, szakkönyvek, valamint szakmai konferenciák anyagai alkotják. A mintegy száz feldolgozott szakfolyóirat 90%-a angol és német eredetű, a maradék 10% egyéb, közöttük magyar nyelvű is. A feldolgozás magyar nyelven történik.

Az adatbázis *tételei* a tartalomra utaló tárgyszavakon kívül – az általunk jelentősebbnek ítélt közlemények esetén – a cikkek rövid kivonatát is tartalmazza. A tételekhez egységesen és szakszerűen hozzárendelt tárgyszavak biztosítják az adatbázisban való keresés eredményességét. A dokumentumok folyamatos feldolgozása lehetővé teszi a szakirodalom friss követését.

Az adatbázis *bibliográfiai rekordjainak* jelenlegi állománya több mint 58 ezer tétel, ennek közelítőleg egyharmada tartalmaz kivonatot is. Évente mintegy 10 000 tétellel nő az adatbázis, amelyet 2–4 hetenként aktualizálunk. A mintegy 85 állandóan figyelt téma három nagy csoportba sorolható:

- ▶ hardver-szoftver eszközök és módszerek,
- ▶ alkalmazási területek, feladatok,
- ▶ számítógép-infrastruktúra.

A Számalk Infonet Kft. az adatbázis fejlesztését és karbantartását a CDS/ISIS *szöveges információkezelő program* segítségével végzi kétprocesszoros IBM nagyszámítógépén. A CDS/ISIS (Computerized Documentation Service/Integrated Set of Information Systems) az UNESCO terméke, nagygépekre (mainframes), minigépekre (DEC, Wang) és mikrogépekre fejlesztették ki. Elsősorban szöveges adatkezelésre készült, de – kiegészítésként – numerikus adatok kezelésére is alkalmas.

A CDS/ISIS, amely az IIF (Információs Infrastruktúra Fejlesztés) program keretében fejlesztett adatbázisok esetén is ajánlott rendszer volt, sokoldalú lehetőséget teremt az adatbázis-építésre és -szolgáltatásra, ezért érdemes tulajdonságaiból néhány fontosabb jellemzőt kiemelnünk.

A nagygépes, a minigépes és a mikrogépes változatok egymással kompatibilisek, köztük az adatsere minden konvertálóprogram nélkül lehetséges. A teljes – többfelhasználós – változat nagygépre készült, a mini- és mikrogépes változatok ennek csak részhalmozait tartalmazzák. Így például a relációs adatkezelés, a rendkívül egyszerűen kezelhető, az adatokat összefüggéseikben is ellenőrző beviteli rutinok, a KWIC- (Key Word In Context) indexkészítés, a fényszedővezérlés és számos más, kötegelt üzemmódu funkció csak a nagygépes változatban férhető hozzá.

Az *adatbázis-kezelő rendszer* jellemzői röviden:

- ▶ A tárolt adatok gyorsan visszakereshetők, mivel az adatokat tartalmazó szekvenciális főállomány mellett a keresés egy szótár- (invertált) állományban történik.
- ▶ A főállomány szerkezetét az adatbázis üzemeltetője alakítja ki, később változtathatja is, emellett nem feltétlenül szükséges az adatbázis újratöltése minden változtatás után.
- ▶ Több azonos szerkezetű adatbázis is létezhet egyszerre, a felhasználó az adatokat mindig logikai úton éri el.
- ▶ Az *adatbevitel* online vagy – nagygépes verzióban – kötegelt üzemmódban egyaránt történhet.
- ▶ Az *adatok javítása* online vagy – nagygépen – kötegelt üzemmódban egyaránt lehetséges; ennek során beszúrhatunk, törölhetünk, módosíthatunk mezőket, illetve mezőtartalmakat, teljes képernyős (full screen) módban vagy sormódban, átmásolhatunk teljes rekordokat az adatbázison belül vagy az adatbázisok között is.
- ▶ A *szótár- (invertált) állomány* használata: az adatbázis üzemeltetője határozza meg, hogy az adatrecord mely eleme, milyen formában jelenjen meg a szótárállományban. A szótár segítségével kereshetjük vissza az a főállományban található információt, de alkalmas a szótár arra is, hogy a főállományban bizonyos előírásokat kijavítsunk, anélkül, hogy minden érintett főállomány-rekordhoz hozzá kellene nyúlnunk.
- ▶ *Kötött és kötetlen tárgyszavak*: a CDS/ISIS lehetőséget kínál arra, hogy teauruszból vett kötött tárgyszavakból vagy szabad tárgyszavakból építsük fel a szótárállományt. Ez utóbbi esetben a nem kizárható szignifikáns szavakat (ún. stopszavakat, amelyek elsősorban névelők és előljárók) programmal szűrhetjük ki.
- ▶ Lehetséges *keresési módok*: online és kötegelt (ez utóbbi csak nagygépen). Keresni lehet tárgyszavak szerint, tárgyszavak logikai kombinációi (Boole-kombinációk) alapján, csoportszinten vagy mezőszinten. Megkülönböztethetők elsődleges és másodlagos fontosságú kulcsok. Mód van annak a vizsgálatára is, hogy a keresett szavak milyen távol esnek egymástól a szövegben. A nagygépes változat lehetőséget ad a rendszeres témafigyelésre is (SDI = Selective Dissemination of Information).

▶ *Relációs funkciók* (a nagygépes változatban): az adatok több főállományban lehetnek, úgy, hogy az egyikben az adott mezőben csak kód szerepel, ennek feloldása pedig egy másik állományban van (pl. irányítószámok stb.). A relációs kezelés lehetővé teszi, hogy a főállományban a kód feloldása (szöveg) szerint keressünk, miközben magában a rekordban csak a kód található meg. Ha a rekordot megjelenítjük, ott a kód ismét csak a mutató szerepét játssza, a felhasználó a szöveges információt kapja meg.

▶ *Nyomtatás*: az adatbázisok részben vagy egészben kinyomtathatók. A CDS/ISIS formátumnyelve igen egyszerű, és úgyszólván "mindenható": az adatok bármilyen formában megjeleníthetők, készíthetünk statisztikai táblákat, szótárlistákat, katalóguslistákat stb. A nagygépes CDS/ISIS fényszedőt is tud vezérelni. Különbözőképpen összeláncolt, más-más adatbázisban tárolt rekordok is nyomtathatók ugyanabban a fázisban (relációs nyomtatás). Külön szótárral dekódolhatók kódolt mezőtartalmak is.

▶ *Szabványos adatinterfész*: a CDS/ISIS az ISO 2709 szabvány szerinti formában tud adatokat átadni és fogadni.

Az adatbázisban lévő tételekhez ügyfeleink több módon is hozzájuthatnak. *Szolgáltatási* formáink:

▶ Rendszeres (havi vagy negyedévi) témafigyelő szolgáltatás menüből választott vagy egyedi téma szerint.

▶ Folyamatos (havonta megjelenő) vagy egy időszakot átölelő retrospektív információkeresés.

A keresés alapjául az első esetben az előre összeállított keresőprofil vagy a megrendelő által esetenként összeállított tárgyszavak, míg a második esetben az információ megjelenésének dátuma szolgál. Sokéves tapasztalatunk szerint az egyes témakörökben évente legalább 180, "divatosabb" témákban esetenként 500–600 találatra lehet számítani.

Az információt a következő formákban adjuk át:

- ▶ hajlékony mágneslemezen (floppyn),
- ▶ nyomtatott formában,
- ▶ online hálózati kapcsolatban (az ügyfél terminálján),
- ▶ cégünk saját termináljain.

A fentiek közül a mágneslemez és az online szolgáltatással érdemes itt részletesebben foglalkoznunk. Mágneslemezen megrendelhető az információ lista formában, ez esetben papír helyett mágneses adathordozón kapja az ügyfél az információt, de kérésére saját mikrogépén installálhatjuk is a MicroISIS rendszert (a termék ingyenes, csupán az installálási és a betanítási költséget kell megtéríteni), benne egy adathalmazt, amelyben a keresést ezután önállóan végezheti. Az adatok aktualizálását a megrendelésre – saját adatbázisunk építésével párhuzamosan, folyamatosan végezzük.

Az üzemszerűen 1991-ben bevezetett *online* szolgáltatás változatai:

- ▶ csomagkapcsolt (X.25) hálózaton keresztül,
- ▶ kapcsolt telefonvonalon IBM-kompatibilis terminálokon keresztül,
- ▶ helyi terminálon (az Infonet Kft. telephelyén).

Az online használat betanulásához az Infonet Kft. különböző kedvezményeket nyújt, például két hét ingyenes gyakorlási időt saját számítógéppontjában. A szolgáltatások árát itt nem részletezem, csupán néhány jellemző számot említek meg: a nyomtatott és a mágneslemez információszolgáltatás ára azonos, legfeljebb 6400 Ft, ez azonban a megrendelt témák számának növekedésével csökken. Az online hozzáférés napi 6 órás időtartamban; a keresés idejétől, illetve a találatok számától függetlenül egyelőre átalánydíjas, havi 8000 Ft. (Ehhez a telefon vonalhasználati díja még hozzáadódik.)

Átalakulóban lévő gazdaságunkban a szakmai információ iránti igény a – létfenntartással összefüggő – súlyos napi gondok mellett sajnos háttérbe szorult. Lassan kezdenek csak felfigyelni az emberek arra, hogy az információ hiánya végét vetheti vállalkozásaik sikerének is, hiszen a jelentős műszaki fejlesztések és eredmények ismerete nélkül szakmájában nehezen lesz bárki is versenyképes.

Ma is számosan igénylik a szakirodalmi tájékoztatás különböző formáit, de csak kevesen tudják beszerezni a drága folyóiratokat és más kiadványokat,

amelyek feldolgozása és szelektálása önmagában is időigényes feladat. Ezeket az igényeket egyedül a szakmai információszolgáltatás korszerű formái tudják rugalmasan, a felhasználóhoz alkalmazkodva kielégíteni.

Annak tudatában, hogy ez a felismerés egyre szélesebb körben hatja át a szakmai közvéleményt, további célokat tűztünk ki adatbázis-szolgáltatásunk fejlesztésére. Tervezzük a feldolgozandó folyóiratok számának növelését úgy, hogy a nem számítástechnikai, pl. az orvostudományi, a biológiai, az agrárpari stb. szakfolyóiratok számítástechnikai vonatkozású írásai is teljeskörűen beépüljenek. Tervezzük továbbá a külföldi adatbázisokból átvett információ közvetítését is. Fejlesztetni akarjuk az online keresés módzatait is, olyan megoldásokkal, amelyek lehetővé teszik adataink elérését különféle hardvereszközökkel és különféle információs közegekben.

Elképzeléseink már kialakultak, a megvalósításokhoz az anyagi eszközöket kell megteremtünk. Ez a munka nem ígér gyors (elsősorban üzleti) sikert, de optimizmusunkat táplálja az a meggyőződésünk, hogy hasznos tevékenységet végzünk, és hogy az ország gazdasági stabilizálódásával a társadalom információéhsége is növekedni fog.

Selényi Endréné
(Számalk Infonet Kft.)

Az IFLA könyvtárosegysületeket segítő kerekasztalról

Az IFLA könyvtárosegysületek irányítási-vezetési kérdéseivel foglalkozó kerekasztala, a *Round Table for Management of Library Association (RTMLA)*, megalakulásakor nevében is kifejezésre juttatta legfőbb célját. Kitént ugyanis, hogy az IFLA igen tagolt és árnyalt szakmai szerveződése sem teszi szükségtelenné egy olyan szervezet megalakulását, amely a könyvtárosegysületek intézményes működésével foglalkozna, és programját az ezzel kapcsolatos problémák megoldására alakítaná ki.

Az RTMLA 1984-ben jött létre, és jelenleg már 72 könyvtárosegység tagja, köztük a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete*. Az elnöki tisztelet *Russel Bowden* (LA, Egyesült Királyság) tölti be. Tevékenységét egyre nagyobb figyelem kíséri. Az IFLA vezetősége 1990-ben úgy döntött, hogy az 1992. évi, Újdelhiben rendezendő konferenciához kapcsolódóan az RTMLA előzetes konferenciát tarthat.

Az RTMLA eddigi jelentősebb *programjai*:

- ▶ **Guidelines for Management of Library Associations.** Ez az igen tartalmas kézikönyv *Russel Bowden* szerkesztésében és több szakértő közreműködésével 1990-ben jelent meg. Elsősorban az újonnan alakuló, fejlődő egyesületeknek szolgál útmutatóként, de hasznos tanácsokra lel benne a már tapasztalt egyesületek vezetője is.

- ▶ **Library Association Resource Center (LARC).** Ez egy olyan program, amelynek célja, hogy a könyvtárosegysületek adataiból részletes adattár jöjjön létre valamennyi könyvtárosegység és intézmény számára. Az adattár kiépítésében *Dick Reumer* irányításával (NBLC, Hollandia) németalföldi szakemberek vállaltak szerepet. Az adatokból összeállított első kiadvány 1990-ben jelent meg. Jelenleg az adattár kiegészítésén és online hozzáférhetővé tételén dolgoznak.

- ▶ **Model Library Association.** Ez a program arra irányul, hogy segítséget nyújtson olyan könyvtárosegysületeknek, amelyek ugyan megfelelő koncepcióval, sőt bizonyos alapokkal és lehetőségekkel rendelkeznek arra, hogy kifejlesszék szervezetüket és tevékenységüket, csak éppen nincs hozzá elég tapasztalatuk. A program keretében a fejlődő országok pályázati úton anyagi támogatást, illetve szakértői közreműködést is kaphatnak. Az eddigi pályázók közül a kenyai LA és a braziliai FeBaB (Federacao Brasileira de Associaoes de Bibliothekarios) részesült támogatásban. Jelenleg a Malaysian LA és az Indonesia LA pályázata vár elbírálásra. A támogatásban részesült két egyesületnek lehetősége nyílt továbbképző tanfolyamok megrendezésére, egyesületi híradó közreadására, önálló titkárság működtetésére.